

УДК 343.01

DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v6.2022.31>**Г. З. Яремко***orcid.org/0000-0003-4333-0424**кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
Львівського державного університету внутрішніх справ***Н. Є. Маковецька***orcid.org/0000-0002-6244-1456**кандидат юридичних наук, доцент,
головний спеціаліст відділу статистично-аналітичної роботи
Секретаріату Вищої ради правосуддя*

СИСТЕМА ПОКАРАНЬ У ПРОЄКТІ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Указом Президента України від 7 серпня 2019 р. № 584/2019 було утворено Комісію з питань правової реформи. Частиною цієї Комісії стала робоча група з питань розвитку кримінального права, на яку покладено, зокрема, підготовку пропозицій щодо змін до законодавства України про кримінальну відповідальність. Втім, члени такої групи, які є титанами української кримінально-правової доктрини, пішли шляхом не часткового латання Кримінального кодексу (далі – КК) України, а вироблення цілковито нової кримінальної законодавчої моделі.

Результатом клопіткої роботи стала презентація частини проекту КК України [6]. Запропонована концепція – це симбіоз вікових здобутків українських вчених-кримінологів, вивчення (однак, не благовоління) зарубіжного кримінально-правового досвіду, а також цілковито свіжі та сміливі підходи, в основі яких концепція «досягнення соціальної справедливості та врегулювання соціальних конфліктів» [4].

Метою цієї статті є аналіз інституту покарання як одного із елементів системи кримінально-правових засобів, передбачених у Книзі третій проекту КК України.

Оцінка стану літератури. Варто зазначити, що попри усталеність ідіоми «кримінальне правопорушення – покарання» (хоча і чинний КК України містить цілий арсенал різноманітних юридичних засобів реагування на кримінальне правопорушення чи суспільно небезпечне діяння, яке не містить усіх ознак складу кримінального правопорушення [8]), питання покарання належать до тих, науковий огляд яких є явно недостатній, несистемний та точковий. Слідом, караність кримінальних правопорушень у кримінальному законі України – чи не «Ахіллесова п'ята», а спроба порівняння санкцій норм обеззброює логіку. Така ситуація стала поштовхом ініціювати необхідність вивчення та

формування асоціацій кримінально-правових норм [9; 10; 11].

Ради справедливості слід віддати належне працям вчених, які стосувалися власне прицільно питань покарання в кримінальному праві України, зокрема, Т.А. Денисової [1], О.О. Книженко [2], В.Т. Маляренка [3], О.Г. Фролової [7].

Втім надважливим, чи не історичним, вкладом у вивчення питання покарань стала праця одного із членів робочої групи з питань розвитку кримінального права – Юрія Анатолія Пономаренка (Загальна теорія визначення караності кримінальних правопорушень: монографія. Харків: Право, 2020. 720 с. [5]). Така фундаментальна праця здатна внести очікуваний лад у законодавчий процес пеналізації та правозастосовний процес застосування покарань. Реалізація наукових ідей, викладених у цій праці, знайшла відображення у проєкті КК України:

- Скорочення видів покарань до тих, які можуть обмежувати право на особисту свободу, свободу пересування, право власності і право на працю [5, с. 440]. У проєкті КК України (ст. 3.2.1.) види покарань зменшено до семи (3 покарання за злочини – штраф, ув'язнення на певний строк та довічне ув'язнення, та 4 покарання за кримінальні проступки – грошове стягнення, безоплатні роботи, обмеження свободи пересування, арешт). При цьому штраф та грошове стягнення можуть бути як основним, так і як додатковим покараннями.

- Втілення ідеї про покарання як такі, що обмежують особу в реалізації її прав та свобод, а не повне позбавлення таких [5, с. 428]. Це знайшло відображення у самих запропонованих поняттях покарань, а також нових назвах покарань (наприклад, не позбавлення волі, а ув'язнення на певний строк (ст. 3.2.3.), не довічне позбавлення волі, а довічне ув'язнення (ст. 3.2.4.).

- Реалізація системної властивості покарань як законодавчої підстави для караності (пеналіза-

ції) окремих видів кримінальних правопорушень (ст. ст. 3.2.5., 3.2.10.) [5, с. 453]. Є усі підстави визначати покарання як систему у проєкті КК України, а не «набір» видів покарань. Тож.

Однак, у межах цього огляду таки доцільно зупинитися на вивченні формулювань нормативних приписів у проєкті КК України, які викликають застереження. Оскільки аналітичний огляд і удосконалення тексту проєкту кримінального закону України на цьому етапі немає перешкод, окрім досягнення єдиного обґрунтованого бачення серед авторів. Тоді як внесення змін в уже чинний закон є нормативним механізмом, де науковий унісон лише можлива віддалена передумова, а не підстава для таких. Отож, доцільно послідовно виокремити ті положення проєкту КК України, які викликають дискусійні міркування. Одразу також варто обумовити, що окремі висловлені думки можуть бути поспішними, оскільки лише всебічне, повне та системне тлумачення проєкту кримінального закону може бути запорукою обґрунтованих висновків. На цьому ж етапі аналіз є спробою оцінки окремих кримінально-правових інститутів.

По-перше, в межах Розділу 3.2 «Покарання» переплетені інститути покарання як санкцій, визначених законодавцем для злочинів відповідного ступеня тяжкості та проступків (тобто інститут караності), та інститут призначення покарання, яке здійснюється судом. Тобто так звані законодавча та судова індивідуалізації покарання. Хоча автори проєкту КК України самостійно виокремлюють поряд із розділом про покарання також Розділ 3.3. «Призначення покарання». Звичайно, такі інститути внутрішньогалузево немисливі один без одного, а тому й нормативно «переплітаються». Однак, виокремлення окремих законодавчих «комірок» у кримінальному законі вимагає ретельної систематизації відповідних приписів. Це є запорукою системної стрункості кримінального закону та, врешті, слугує ефективності правозастосування.

Так, можна навести, зокрема, такі приклади не до кінця виваженого розміщення приписів саме у Розділі 3.2 «Покарання»:

- У ч. 2 ст. 3.2.1. проєкту КК України (яка визначає види покарань за злочини та проступки) зазначається, що штраф **може призначатися** разом з ув'язненням на певний строк як додаткове покарання (виділено авторами: Г.Я., Н.М.). При цьому в частинах 1 та 3 цієї ж статті йдеться про основні види покарань за злочин та проступок, які встановлюються (а не призначаються!). Тобто, у межах ст. 3.2.1. мало б бути визначено законодавчу систему покарань, а не питання обов'язковості чи необов'язковості їх призначення. А тому таке формулювання у ч. 2 ст. 3.2.1. проєкту КК України видається більш послідовно викласти

так: «Штраф встановлюється як додаткове покарання до ув'язненням на певний строк». Аналогічно сумнівні викликає вказівка на призначення додаткового покарання у виді грошового стягнення разом з обмеженням свободи пересування або арештом у ч. 4 ст. 3.2.1. проєкту КК України.

- Частина 2 ст. 3.2.2. проєкту КК України вказує, що штраф як основне покарання за злочини 1–3 ступенів **призначається** в розмірах, визначених у статті 3.2.5 цього Кодексу покарання (виділено авторами: Г.Я., Н.М.). А ч. 3 ст. 3.2.2. проєкту КК України визначає, що штраф як основне покарання **не призначається** у разі засудження:

1) за злочини, пов'язані із домашнім насильством;

2) особи, яка не має доходу або майна, достатніх для сплати штрафу, якщо його стягнення поставить таку особу у стан крайньої нужди, та за відсутності можливості його сплати в порядку, передбаченому частиною 7 цієї статті (виділено авторами: Г.Я., Н.М.).

Не потребує доведення, що такі приписи регулюють питання призначення покарання, а не караності. А тому повинні бути відображені у Розділі 3.3. «Призначення покарання» проєкту КК України. Принагідно варто зазначити, в чинному КК України аналогічний припис про призначення покарання в межах, встановлених у санкції статті Особливої частини КК України та з урахуванням положень Загальної частини КК України, міститься таки у Розділі XI «Призначення покарання» (ст. 65).

Аналогічні хиби у ч. 2 ст. 3.2.6. (грошове стягнення за проступок), ч. 2 ст. 3.2.7. (безоплатні роботи).

Для порівняння в ст. 3.2.3. проєкту КК України про ув'язнення на певний строк та в ст. 3.2.8. про обмеження свободи пересування вказано, що такі покарання встановлюються (а не призначаються) на відповідний строк (частини другі). Такі формулювання заслуговують на схвалення та є додатковим аргументом на користь приведення відповідних приписів до єдиного термінологічного вираження.

- У ч. 2 ст. 3.2.4. визначено, що довічне ув'язнення **встановлюється і призначається** лише за злочини 9 ступеня тяжкості (виділено авторами: Г.Я., Н.М.). По-перше, знову ж таки очевидне «змішування» інститутів караності і призначення покарання. По-друге, вказівка на те, що таке покарання призначається лише за злочини 9 ступеня тяжкості є логічним наслідком того, що таке покарання встановлюється лише за такі злочини. Тому термінологічна вказівка на «призначається» є надмірною.

- Частина 3 ст. 3.2.4. проєкту КК України визначає категорії осіб, яким не може бути призначене довічне ув'язнення. Вочевидь, врегу-

лювання такого питання належить до інституту призначення покарання. Аналогічний припис про категорії осіб, до яких не можуть бути застосовані безоплатні роботи, відображено у ч. 3 ст. 3.2.7. проекту КК України.

По-друге, незрозуміло, чому можливі розміри штрафу як додаткового покарання визначені у ст. 3.2.2. «Штраф», тоді як можливі розміри штрафу як основного покарання визначені у ст. 3.2.5. «Санкції за злочини». Адже штраф як основне чи як додаткове покарання є мірою караності, тобто вираженням санкції. Мабуть, логічніше було відобразити «діапазон» розміру такого покарання (як основного, так і додаткового) в одній статті про санкції. Знову ж таки, для порівняння, розміри грошового стягнення за проступок як основного, так і додаткового покарання визначені в одній і тій же ст. 3.2.6. (ч.ч. 2, 4) «Грошове стягнення за проступок» проекту КК України. Щоправда, розмір грошового стягнення як основного покарання дублюється також у ст. 3.2.10. «Санкція за проступок» (п. 1 ч. 1).

По-третє, в ч. 2 ст. 3.2.1. проекту КК України зазначається, що штраф може призначатися разом з ув'язненням на певний строк як додаткове покарання (виділено авторами: Г.Я., Н.М.). А в ч. 4 ст. 3.2.2. проекту КК України вказано уже, що штраф як додаткове покарання **призначається** у разі вчинення:

- 1) злочину з корисливого мотиву,
- 2) корупційного злочину або
- 3) умисного злочину, яким спричинено значну чи тяжку майнову шкоду (виділено авторами: Г.Я., Н.М.).

Вище уже обґрунтовувалось, що в Розділі 3.2. «Покарання», вочевидь, доцільно визначити, що штраф не призначається, а встановлений за такі види злочинів. А питання самого призначення варто врегулювати у Розділі 3.3. «Призначення покарання». При цьому доцільно все ж визначити, чи таке призначення є імперативним для суду чи належить до дискреційних повноважень. Звичайно, в кримінальному праві вироблені та апробовані правила подолання колізій, однак, видається, на етапі написання проекту КК України необхідно докласти усіх зусиль, аби уникнути таких.

По-четверте, в Розділі 3.2. «Покарання» визначено питання виконання покарання. Наприклад, у п. 6 ст. 3.2.2. проекту КК України визначається, що штраф сплачується протягом 60 днів з дня набрання вироком законної сили, крім випадків, передбачених частиною 7 цієї статті. Якщо й допустити можливість врегулювання питань виконання покарання, що усталено належало до поприща кримінально-виконавчого права, то, мабуть, доцільно змінити назву Книги 3 проекту КК України, щоб така відображала

й виконання покарань. Аналогічно у частинах 7, 8 та 9 ст. 3.2.2. проекту КК України йдеться про відстрочення, розстрочення чи продовження розстрочення штрафу.

По-п'яте, в Розділі 3.2. «Покарання» визначено питання заміни покарання, хоча у проекті самостійно виокремлено Розділ 3.4. «Звільнення від покарання. Зміна призначеного покарання». Щоправда, на момент написання даного огляду текст відповідної структурної частини відсутній. Так, у ч. 7 ст. 3.2.2. проекту КК України йдеться про заміну несплаченої суми штрафу ув'язненням на певний строк у разі несплати особою без поважної причини такого, призначеного як основне чи додаткове покарання. Вочевидь, що такий припис повинен бути відображений саме у структурній частині кримінального закону України про зміну покарання. Аналогічний припис про заміну грошового стягнення арештом міститься відповідно у ч. 8 ст. 3.2.6. проекту КК України.

По-шосте, не до кінця виваженим видається визначення розміру покарання у виді штрафу, а саме, що розмір штрафу як додаткового покарання може бути більшим (від 2000 до 2500 розрахункових одиниць), аніж розмір штрафу як основного покарання (від 1000 до 2000 розрахункових одиниць) – п. 9 ч. 5 ст. 3.2.2. та п. 3 ч. 1 ст. 3.2.5. відповідно проекту КК України.

По-сьоме, відсутні статті (навіть сама назва і номер), посилання на які містяться в тексті проекту КК України. Так, ч. 8 ст. 3.2.2. вказує на можливість заміни штрафу ув'язненням на певний строк «з розрахунку, встановленому у частині 3 статті 3.2.11. цього Кодексу». Однак, такої статті 3.2.11. у проекті не виокремлено взагалі.

По-восьме, викликає сумніви щодо доцільності вказівки у назві ст. 3.2.6. «Грошове стягнення за проступок» Проекту КК України вказівка «за проступок». Адже у п. 1 ч. 3 ст. 3.2.1. визначено, що грошове стягнення є власне видом покарання, що встановлюється за вчинення проступку. Таке формулювання несе тавтологічні задатки. Врешті, в інших статтях про види покарань автори додатково не вказують в назві покарань на те, що такі застосовуються чи то за злочин, чи то за проступок.

По-дев'яте, мають місце суто технічні неточності, які, однак не додають текстуальної «рафінованості» нормативному матеріалу. Наприклад, нумерація статей проекту КК України здійснюється комбінацією цифр, які позначають відповідно книгу, розділ, статтю. При цьому такі розділені пунктуаційним знаком крапки після кожної цифри. Натомість у приписах Розділу 3.2. «Покарання» зустрічаються відсильні норми, в яких вказується на статті проекту КК України без знаку крапки вкінці (наприклад, у ч. ч. 2, 8,

10 ст. 3.2.2., ч. 2 ст. 3.2.3., ч. 2 ст. 3.2.5., ч. 8, 10 ст. 3.2.6.).

По-десяте, видається, що статті про санкції за злочини та проступок (3.2.5. та 3.2.10. відповідно) проєкту КК України повинні йти слідом за ст. 3.2.1. «Види покарань за злочини та проступки», а вже розкриття конкретного змісту та особливостей таких повинно розкриватися опісля. Такий підхід забезпечить виклад нормативного матеріалу за принципом «від загального до конкретного».

Висновки і перспективи подальших досліджень. Звичайно, проведений аналіз положень Розділу 3.2. проєкту КК України «Покарання» є радше біглим оглядом. А тому, цілком можливим, що окремі висловлені думки є не до кінця виваженими. Адже щоб сутнісно тлумачити кримінально-правові приписи, необхідно враховувати системні зв'язки між приписами, уяснити новостворену кримінально-правову тканину як єдине ціле, а не частинки такої. Проте все ж висловлені позиції є спробою внести корисні сумніви, допоки це лише текст проєкту КК, а не нормативно-правові приписи, які визначатимуть межі дозволеної та забороненої поведінки.

Література

1. Денисова Т.А. Функції уголовного покарання: монографія. Харків: Изд-во Нац. ун-та внутр. дел, 2004. 324 с.
2. Книженко О.О. Санкції у кримінальному праві: монографія. Харків: НикаНова, 2011. 336 с.
3. Мальяренко В.Т. Про покарання за новим Кримінальним кодексом України. К.: Фонд «Правова ініціатива», 2003. 156 с.
4. Передумови розробки нового Кримінального кодексу. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/about-us> (дата звернення: 17.11.2020).
5. Пономаренко Ю.А. Загальна теорія визначення караності кримінальних правопорушень: монографія. Харків: Право, 2020. 720 с.
6. Текст проєкту нового Кримінального кодексу (станом на 19.10.2022). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code> (дата звернення: 17.11.2020).
7. Фролова О.Г. Злочинність і система кримінальних покарань (соціальні, правові та криминологічні проблеми й шляхи їх вирішення за допомогою логіко-математичних методів): [Навч. посібник для студентів гуманіт. і сусп. вищ. навч. закладів]. К.: Вид-во "АртЕк.1997. 205с.
8. Яремко Г.З. Система заходів кримінально-правового характеру. *Часопис Академії адвокатури України*. 2014. № 4 (25). С. 89-96 URL: <http://e-pub.aau.edu.ua/index.php/chasopys/article/view/759/761> (дата звернення: 02.11.2022).
9. Яремко Г.З. Спільність об'єкта злочину в асоціаціях кримінально-правових норм про різні склади одного злочину. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка*. Випуск № 4 (65). Луганськ, 2013. С. 188-196. URL: https://www.google.com/url?sa=t&ret=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwj8qLPB3Zb2AhUDAxAIHf7PDisQFnoECAIQAQ&url=http%3A%2F%2Ffirbis-nbu.gov.ua%2Fcgibin%2Ffirbis_nbu%2Fcgiiirbis_64.exe%3FC21COM

%3D2%26I21DBN%3DUJRN%26P21DBN%3DUJRN%26IMAGE_FILE_DOWNLOAD%3D1%26Image_file_name%3DPDF%2FVIduvs_2013_4_25.pdf&usg=AOvVaw3kYb5n6pPzcEDKp8rFĀtcO (дата звернення: 02.11.2022).

10. Яремко Г.З. Спільність суспільно небезпечного діяння в асоціація норм про різні склади одного злочину. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична / головний редактор М.М. Цимбалюк. Львів: ЛьВДУВС, 2013. Випуск 2. С. 377-387.

11. Яремко Г.З. Ядро асоціацій норм про різні склади одного злочину. *Часопис Академії адвокатури України*. 2013. № 2. URL: : <http://e-pub.aau.edu.ua/index.php/chasopys/article/view/62> (дата звернення: 02.11.2022).

Анотація

Яремко Г. З., Маковецька Н. Є. Система покарань у проєкті Кримінального кодексу України. – Стаття.

У статті здійснено аналіз інституту покарання у проєкті Кримінального кодексу України (Розділ 3.2. «Покарання»), підготовленого робочою групою з питань розвитку кримінального права.

Метою дослідження є виявити формулювання, які потребують удосконалення та можуть бути враховані членами такої робочої групи на етапі написання проєкту кримінального закону України. При цьому у роботі виокремлено положення, які викликають застереження, а саме: порушують системність викладу нормативного викладу у структурних частинах проєкту кримінального закону (розміщення норм про призначення покарання, його виконання або заміну покарання саме у розділі про покарання (при наявності водночас окремих розділів про призначення покарання; звільнення від покарання та зміну покарання); є дублюючими приписами (наприклад, в частині паралельного визначення розміру грошового стягнення як основного виду покарання за вчинення проступку в двох окремих статтях); є колізійними (наприклад, приписи про обов'язковість (імперативність) і, навпаки, необов'язковість (диспозитивність) призначення судом штрафу як додаткового покарання), є тавтологічними (назва покарання в ст. 3.2.6. «Грошове стягнення за проступок»); суто технічні помилки (в частині правил нумерації статей; посилання на неіснуючі статті, тобто такі, що взагалі не виділені у тексті проєкту) тощо.

Висловлюється думка про необхідність оцінки обґрунтованості визначення розміру покарання у виді штрафу як додаткового покарання, який в проєкті Кримінального кодексу України може бути більшим, аніж максимально можливий розмір штрафу як основного покарання.

Висловлені у статті міркування є спробою внести корисні сумніви, допоки це лише текст проєкту Кримінального кодексу України, а не нормативно-правові приписи, які визначатимуть межі дозволеної та забороненої поведінки.

Ключові слова: покарання, санкції, злочин, проступок.

Summary

Yaremko G. Z., Makovetska N. Ye. Punishment system in the draft Criminal code of Ukraine. – Article.

In the article it is analyzed the institution of punishment in the draft Criminal Code of Ukraine (Chapter 3.2. "Punishment"), prepared by the working group on the development of criminal law.

The purpose of the study is to identify formulations that need improvement and can be taken into account by the members of such a working group at the stage of writing the draft criminal law of Ukraine. At the same time, in the article it is singled out provisions that cause reservations, namely: they violate the systematic presentation of the normative statement in the structural parts of the draft criminal law (placement of norms about the imposition of punishment, its execution or substitution of punishment in the section on punishment (if there are separate sections on the appointment punishment at the same time; exemption from punishment and change of punishment); are duplicative prescriptions (for example, in the part of parallel determination of the amount of monetary penalty as the main type of punishment for committing a misdemeanor in two separate articles); are conflicting (for example, prescriptions about the obligation (imperative) and, conversely, the non-obligation (dispositive) of imposing

a fine as an additional punishment by the court), are tautological (the name of the punishment in Article 3.2.6. "Penalty for a misdemeanor"); purely technical errors (in terms of article numbering rules; references to non-existent articles, that is, those that are not highlighted in the project text at all), etc.

The opinion is expressed about the need to assess the reasonableness of determining the amount of punishment in the form of a fine as an additional punishment, which in the draft of the Criminal Code of Ukraine can be greater than the maximum possible amount of a fine as the main punishment.

The considerations expressed in the article are an attempt to introduce useful doubts, as long as this is only the text of the draft Criminal Code of Ukraine, and not normative legal prescriptions that will determine the boundaries of permitted and prohibited behavior.

Key words: punishment, sanctions, crime, misdemeanor.